

PETRO’NUN ALTIN DÜŞLERİ: İVAN DMİTRİEVİÇ BUHGOLTS’UN YARKEND KEŞİF SEFERİ (1714-1716)*

*Murat ÖZKAN***

Öz: XVIII. yüzyılda Çar I. Petro’nun Türkistan üzerine düzenlemiş olduğu seferlerin çıkış noktası, ülke ekonomisine katkı sağlayacak altının elde edilme arzusudur. Petro; Astrahan, Sibirya valiliklerinin ve Türkistan’dan gelen kişilerin verdiği bilgilere dayanarak bölgede altın yataklarının var olduğunu öğrendi. Yüzyılın başında Rusların devlet hazinelerini boşaltan savaşlara girmesi, bu bilgiyi önemsemesine ve ekonomisini düzeltmek amacıyla Türkistan’a çeşitli seferler düzenlemesine neden oldu. Bunlardan biri de Sibir Valisi Matvey Petroviç Gagarin’in telkinleriyle Yarkend bölgesindeki altın yataklarına ulaşmak için düzenlenen ve İvan Dmitrievič Buhgolts’un komutanlığını yürüttüğü seferdir. Sefer, hedeflenen ekonomik sonuçlara ulaşamamasına rağmen hudutlara ve stratejik noktalara askerî üsler kuran Rusların Orenburg hattını ele geçirme amaçlarına uygun olarak Omsk Kalesi’ni inşa etmelerine yol açtığı için önemlidir. Çalışmada Yarkend’e düzenlenecek bu seferin nedenleri ele alınacak olup Rusların bölgeye ulaşmasından sonra Cungarlar tarafından yenilmesi ile seferin sonuçları da ayrıntılı bir şekilde değerlendirilecektir.

Anahtar kelimeler: Çarlık Rusya, Sibirya, Türkistan, I. Petro, Yarkend, İvan Dmitrievič Buhgolts, Matvey Petroviç Gagarin, Cungarlar.

The Golden Fantasies of Peter: The Yarkand Expedition of Ivan Dmitrievich Buhgolts (1714-1716)

Abstract: The eighteenth century expeditions organized by Tsar Peter I to Turkestan was to obtain gold that would have contributed to the national economy. Peter was informed about the gold deposits of the region from the governors of Astrakhan, Siberia and from natives of Turkestan. At the turn of the century, the state treasures of the Russians were emptied due to wars. Tsar Peter relied on the information received and organized several trips to Turkistan to improve the country’s economy. One of these trips was organized upon the suggestion of the Governor of Siberia, Matvey Petrovic Gagarin, commanded by Ivan Dmitrievich Buchholz, aiming at the gold deposits in the Yarkend region. Although the campaign did not reach the targeted economic results, it fulfilled the Russian goal of capturing the Orenburg line, which established military bases on borders and strategic points and led to the construction of the Omsk Castle.

This study discusses, the reasons of the expedition to Yarkand, the defeat of the Russians by the Dzungars after their arrival to the region and the results of the campaign.

Keywords: Tsarist Russia, Siberia, Turkestan, Peter I, Yarkand, Ivan Dmitrievich Buchholz, Matvey Petrovich Gagarin, Dzungars.

* Makalenin Geliş ve Kabul Tarihleri: 18.07.2019 - 10.03.2020

** Arş.Gör.Dr., Ordu Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Ordu, Türkiye.
murtozkan@hotmail.com, ORCID: 0000-0002-9526-4564.

Giriş

XVI. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Rusların Asya istikametine yönelmesi, üç koldan gerçekleşti. Bu sefer güzergâhlarının ilki doğuda, Sibirya'dan Çin'e; diğeri güneyde, Kafkaslardan İran'a ve Osmanlı Devleti'ne; sonuncusu ise güneydoğuda, Türkistan'dan Hindistan'a uzanıyordu (Ünal, 2010, s. 49). Türkistan'a gerçekleşen Rus yayılmasına neden olan pek çok kırılma noktası vardır. Bunları anlamak ve bu durumu dönemin iç ve dış dinamikleri ile birlikte değerlendirmek, diğerlerinin de izahını kolaylaştıracaktır. Bu kırılma noktalarının ilki, Rusların Türkistan'ı işgal tarihinin irdelendiği zaman pek çok tarihçi tarafından referans verilen 1552 yılıdır. Bu tarihte Kazan'ın Çar IV. İvan (1547-1584) tarafından zapt edilmesinden hemen sonra Çarlık Rusya, Türkistan'da meydana getireceği Rus idare sisteminin ilk prototipini Kazan'da uygulamak üzere çalışmalara girişti. İçinde bulunduğu durum, Rusların pek alışkın olmadığı bir durumdu. Zira ilk defa yabancı ve üstelik Müslüman bir devlet, Hıristiyan Rusların eline geçmişti. Ruslar, bu bölgeyi ellerinde tutabilmek amacıyla birtakım tedbirler almaya başladılar. Bunların başında Kazan şehrinin kuvvetli bir '*Rus Kalesi*' hâline getirilmesi vardı. Kazan'ın ele geçirilmesiyle bütün hanlık toprakları Rusların eline geçti. Sonrasında Rus idaresinin yayılması için bilhassa Kama Nehri'nin güney kısmına doğru çalışmalara başlandı. Amaç, bölgeye 'müstahkem noktalar' kurulmasıydı (Kurat, 1965, s. 91).

Müslümanlara ait olan Kazan'ın Rusların eline geçmesinden hemen sonra İvan'ın propagandacıları bu savaşı Ortodoks Hıristiyanların İslam'a karşı bir savaşı olarak göstermeye çalıştı ve Rusların faaliyetlerini bu amaç doğrultusunda gerçekleştirdiğini ima etti. Bu yaklaşım Rusların işine yaradı ve Kazan ele geçirildikten sadece birkaç yıl sonra İvan'ın orduları Hazar Denizi kıyısında, Volga Nehri ağzında yer alan Astrahan şehrini ele geçirdi. Şehrin ele geçirilmesi, Astrahan Hanlığının kapsadığı alanın da işgal edildiği anlamına geliyordu. Böylece çok kısa bir zaman içerisinde Rusya'nın sınırları kuzeyden güneye, Hazar Denizi'nden Baltık Denizi'ne kadar uzanan, oldukça büyük bir alana yayıldı (Baumann, 2002, s. 577). Kazan ve Astrahan'ın Rusların eline geçmesinin hemen ardından Rusların bölgede yayılmaya yönelik faaliyetlerinin ardı arkası kesilmedi. Ardından Başkurt toprakları ve Nogay yurdu da Rus işgaline uğradı (Ünal, 2015, s. 87). Rus istilaları Volga vadisiyle de sınırlı kalmadı. XVI. yüzyılın sonlarına doğru Ruslar, Yermak'ın Ural Dağlarını geçerek Küçüm Han'a (1563-1581) saldırmasıyla Asya kıtasına doğru ilerledi ve bu istikamette yayılmacılık sürekli hâle geldi (Yetişgin, 2002, s. 596).

Sibir'in işgalinin ardından Ruslar, batıdan ve kuzeyden Kazak steplerine komşu oldu. Rusların bu bölgeyi ele geçirmesi, Türkistan ve civarındaki bölgelerle ticari münasebetlerinin gelişmesini sağladı (Karamzin, 1843, ss. 223-224). Bu dönemde Rusların Buhara ve Hive hanlıkları ile ticarî ve diplomatik ilişkide bulunması, Kazak steplerinin stratejik önemini artırdı. Ruslar, 1573 yılında

Kazak ordalarıyla ticari ilişkileri güçlendirmek isteyen Stroganovların ricası üzerine Tretyak Çebukov'u Kazaklara elçi olarak gönderdi ancak Çebukov, Kama Nehri yakınlarında Muhammet Kul tarafından öldürüldü (Levşin, 1832, s. 48). 1595 yılında ise Ruslar, Velyamin Stepanov önderliğindeki elçilik heyetini bölgeye gönderdi. Stepanov, Rus himayesine girme teklifini Kazaklara iletmeyi başardı (Ünal, 2010, s. 49).

XVII. yüzyılın başlarında İşim Nehri üzerinde kale kurmak ve Kalmukların baskınlarını önlemek amacıyla bölgeye heyetler gönderildi (Ünal, 2010, s. 49). Bu yüzyılda Kazak steplerini geçerek Buhara ve Hive hanlıklarına giden Rus görevli sayısı hayli çoktu. XVII. yüzyılda sanayi alanında gelişmeye başlayan Rusların Türkistan'ın zenginliklerini elde etmeye yoğunlaşması (Sela, 2013, s. 69), Türkistanla olan ticaret hacminin geliştirilmesini sağladı. Bu sebeple bölgeyi daha yakından tanımak amacıyla pek çok görevli, bölgeye gönderildi. 1620 yılında Buhara'ya gönderilen saray mensubu İvan Daniloviç Hohlov (Veselovskiy, 1891, s. 57), Astrahanlı S. Gorohov ve tüccar Onisim Gribov bu yüzyılda Türkistan'a ticaret konusunda bilgi toplama amacıyla gönderilen görevlilerin arasındaki en önemli isimlerdir (Koç, 2017, s. 65).

Rusların amacı, hem Türkistan ve Hindistanla ticari ilişkiler kurmak hem de bu bölgeleri daha yakından tanımaktı. Aslına bakılırsa Rusların tek gayesi, bölge ile yapılan ticaretin geliştirilmesi değildi. Asıl hedef, bölgenin uçsuz bucaksız topraklarını işgal etmek için gerekli istihbaratın toplanmasıydı. Rusların henüz tanımadığı bu bölgedeki keşif seferleri ve ticarî faaliyetleri, huduttaki güvenlik açığı sebebiyle sonuçsuz kaldı. Bu sebeple Ruslar, hudut güvenliğini sağlamak amacıyla Türkistan'a açılan kapılara dair bir dizi sefer düzenlemeye ve stratejik noktalara askerî üsler kurmaya başladı (Ünal, 2010, s. 50).

I. Petro (1682-1725) dönemi, Türkistan'a ilginin iyice belirginleşmeye başladığı bir dönem olarak göze çarpmaktadır. Türkistan meselesinin daha sistemli bir şekilde devlet gündemine alınması, Ural Dağları'nda kurduğu maden endüstrisini geliştirmek ve kaynak sağlamak için yeni topraklara yayılmak isteyen Petro zamanında gerçekleşti. Petro'nun İran, Türkistan ve Çin'in hammaddeleri ile Hindistan'ın baharatına ulaşma isteği, yine bu yolla bölge ticaretini geliştirme amacı, Rusların güney bölgelerine yayılma siyasetinin ana nedenlerini oluşturmaktaydı (Doğan, 2004, s. 288).

XVIII. yüzyılda Petro'nun politikalarında Çarlığın Kazak stepleriyle ilgili niyetleri ve planları meydana çıkmıştır. Petro, "Kırgız (Kazak)ların ordaları bütün Asya memleketlerinin anahtarı ve kapısıdır. Bu yüzden bu ordalar, Rus himayesi altına alınmalı ki bunlar vasıtasıyla diğer bütün Asya memleketleriyle irtibat kurulabilsin ve Rusya için faydalı ve uygun tedbirler alınabilsin" diyordu. Petro, Kazak steplerinin gerek Türkistan ticaret merkezleri gerekse de doğu

pazarları için transit önemini vurguluyordu. Ayrıca Petro, o yıllarda Hazar Denizi ile Hindistan arasında su yolu kurulmasını hayal ediyordu (Ünal, 2010, s. 50).

XVIII. yüzyıl Rusların Sibiryâ'da yeni toprakların keşfine devam ettiği bir dönemdir. 1710-1716 yılları arasında Tobolsk'ta, Arktik Okyanusu, Uzak Doğu ve Türkistan'a çeşitli deniz ve kara seferleri yapılması hakkında sürekli toplantılar yapılıyordu. Düzenlenen seferlere komutanlık edenlere mutlak imparatorluğun gereği olan 'devlet çıkarlarını gözetme' talimatı veriliyordu. Bu bölgede yapılan keşifler, gerçekleşen sosyoekonomik olaylara paralel bir biçimde gerçekleşirdi. Örneğin; Kuzey (Rus-İsveç) Savaşı döneminde imparatorluk, aktif bir dış politika yürütmek ve ülkedeki savaş karşıtı ayaklanmaları bastırmak için devlet hazinesinin tazelenmesi gerektiğinden bahsediyordu. Ayrıca finansal ve ulusal çıkarlar için daha çok materyal elde etmek, bilgi sahibi olunmayan ülke topraklarını incelemek de bittabii gerekliydi. Dolayısıyla 'bilinmeyen halklar' ve 'keşfedilmemiş topraklar' için araştırma yapılması hususunda komisyonlar toplantılar düzenliyordu. Bu toplantılarda Sibiryâ Valisi Prens Matvey Petroviç Gagarin'in (1659-1721) '*altın tozları*' için Yarkend'e gitme ve İrtiş boyunca kale inşası fikri, muhtemelen ülkenin kaynak arayışından dolayı oldukça makul görülmesine neden oldu (Kontev, 2016, s. 141). Ayrıca Yarkend'in İpek Yolu'nun bağlantı noktasında bulunmasından dolayı önemli bir ticaret merkezi olması ve eski bir kültür bölgesinde yer alması (Çelik, 2013, s. 27) da Gagarin'in fikrine sıcak bakılmasının nedenleri arasında gösterilebilir.

Petro'nun tafsilatlı araştırma yapan bağımsız komisyonlar oluşturması, bölgeye ilginin canlı kalmasını sağladı. Rusların ilgisini çeken bir olay da Sibiryâ Valisi Gagarin ile Astrahan Valisi Zamanov'un yönlendirmeleriyle buraya getirilen ve bölgeyi yakından tanıyan Türkmen Hoca Nefes'in bölgenin altın yataklarıyla dolu olduğunu söylemesiydi (İz Zapiski o Poedzkah Knyazyâ..., Haziran 2019). Sibiryâ'daki komisyonun toplantılar sonucunda aldığı kararlar, Petro'ya sunuldu. Petro genel olarak bu raporlardan hoşnut kaldı. Lakin Petro'ya gönderilen raporların en önemlisi Gagarin'in bizatihi hazırlamış olduğu rapordur. Bu rapor, Petro'nun dikkatini çekti. Zira rapor, o yıllarda devam eden savaşların devlet hazinesine verdiği zararı telafi edecek bilgiler içeriyordu. Gagarin'in yazdığı raporda Yarkend ve yakınlarında yüklü miktarda altın bulunduğu bilgisi vardı. Gagarin bölgede bulunan nehrin taşması sırasında yerel halkın örtü ve battaniyelerle bu altınları çıkardığını iddia ediyordu. Devlet ekonomisini güçlendirmek ve belirlediği politikalara kaynak yaratabilmek amacıyla altın ve maden yataklarının aranması hususuna bir hayli sıcak bakan Çar, bu rapor karşısında heyecanlandı. Çünkü altınların bulunması demek İsveçlilerle yıllardır süren savaş bitirmek demektir (Çernih, 2004, s. 9). Bu düşüncelerle Petro, Gagarin ile bir görüşme gerçekleştirdi. Gagarin'in seferin başarılı olması durumunda bölgedeki altın yatakları sayesinde Çarlığın rahatlayacağını

söylemesi, Petro'nun Yarkend'e sefer kararı almasına neden oldu (Doğan, 2004, s. 289).

Sefer kararı, Rus-İsveç Savaşı'nda Ruslara esir düşen ve 1711-1722 yıllarında bölgede bulunan Strahlenberg'in notlarında da kendisine yer bulur. Strahlenberg, Sibiryaya Valisi Gagarin'in Yarkend'deki altın yataklarının varlığından Petro'yu haberdar etmesinin altında farklı bir neden yattığına inanıyordu. Strahlenberg'e göre Gagarin'in asıl amacı, Sibiryaya'da bağımsız bir krallık kurmaktı. Bunun için Gagarin'in hazır birlikleri vardı. Hatta bu birliklerin pek çoğu İsveçli esirlerden oluşuyordu. Yine Strahlenberg'in aktardığı bilgiye göre Petro'ya bir teklif yapmadan önce Gagarin, bölgede altın olduğuna dair bir duyum aldı ve araştırmak amacıyla Petro'dan bağımsız, bölgeye bir grup araştırmacı gönderdi. Bu gruplar Gagarin'in yanına toz altınla geldi. Bunun üzerine Gagarin, bu altınla beraber St. Petersburg'a gitti ve durumu Petro'ya anlattı. Gagarin'in anlattıkları ve beraberinde götürdüğü altın, Petro'nun hoşuna gitti. Ayrıca Gagarin, bu görüşmede Petro'ya bölgede Cungarların var olduğuna dair bilgi verdi. Gagarin'e göre bölgede altın aranacak ve burası Ruslar tarafından ele geçirilecekse bu toprakların sahibi Cungarların mağlup edilmesi gerekiyordu. Bu sebeple Gagarin, Petro'dan 100.000 askerine emrine verilmesini istedi (Vibe, 2016, s. 20). Gagarin, emrindeki askerlerle birlikte Cungarların kasabası Yarkend'den hem altın almayı hem de bu bölgede şehir kurarak Tobolsk'tan İrtiş Nehri'ne kadar uzanan bölgedeki Cungar toprağını ele geçirmek istiyordu (Miller, 2005, s. 474). Bu amaçla 30.000 savaşıcı Cungar göçebesinin yaşadığı bu bölgede ilk olarak Yamışevsk Gölü'nün olduğu yerde bir kale yapılmalıydı (Pamyatniki Sibirskoy İstorii XVIII Veka, s. 135).

Strahlenberg, Gagarin'in isteklerinin bu askerlerle sınırlı kalmadığını; toz altın bulmak için gerekli mühendisin, silah yapımında usta olan işçilerin ve pek çok silahın Petro'dan istendiğini belirtir. Strahlenberg'e göre Gagarin, tüm bunları sağlam zemine oturtmak istediği yeni krallığı için istiyordu. Zaten Gagarin, yeterince silah stokuna sahipti. Şayet Petro, silah göndermeyi kabul ederse gelecek silahlar bu iş için değil, sonrası için saklanacaktı (Mamsik, 2013, s. 20)¹. Strahlenberg anlatılarında Petro'nun Gagarin'e güvenmediğini ancak bu altınlarla sahip olmak için sefere onay verdiğini söyler. Ayrıca bir önlem almak amacıyla da kendisine bağlılığından şüphe etmediği İvan Dmitrieviç Buhgolts'u altının bulunması için düzenlenecek seferin yöneticisi olarak atar ve emrine de ufak bir birlik verir (Vibe, 2016, s. 20).

Yüzyılın başlarında yapılan ve hâlen devam eden savaşlardan dolayı Rus hazinesinin boşalması ile Astrahan ile Sibiryaya valiliklerinin Hive ve Yarkend'de altın yatakları olduğundan bahsetmesi buraya bir sefer düzenlenmesinin zaruri

¹ Strahlenberg'in Gagarin hakkındaki bu kötü düşüncelerinin hiçbirine Miller katılmamaktadır (bk. Miller, 2005, s. 475).

olduğunu gösterdi (Adilov, 2014, s. 48). Nihayetinde Asya'nın kayıp hazinelerini, yeni maden yataklarını ve zenginliklerini keşfetmek için (Vasilyev, 2015, s. 24) Hive üzerine düzenlenecek seferin başına Aleksandr Bekoviç Çerkasskiy (bk. Özkan, 2018, ss. 93-111), Yarkend üzerine düzenlenecek seferin başına ise İvan Dmitrieviç Buhgolts²'un getirilmesine karar verildi (Ünal, 2015, s. 89).

Sefer Hazırlıkları

Petro'nun her ne kadar Gagarin'e güvenmemiş olsa da Çarlık Rusya'yı daha da güçlendirmek, Sibiry'a'nın derinliklerine nüfuz etmek ve Doğu ticaret yollarını aşındırmak için bölgeye bir sefer düzenlenmesi kararını aldığını belirtmiştik. Kararın alınmasının ardından Çar, bir *ukaz* (emir, buyruk) ile bu sefere onay verdi. Muhafız birliği olan Preobrajenskiy Alayı'ndaki Yarbay İvan Dmitrieviç Buhgolts'u da bu seferin komutanı olarak atadı. Çar, Buhgolts'tan (Çernih, 2004,

² Buhgolts, kökleri XVI. yüzyıla kadar dayanan eski bir Rus dvoryan askerî aileden gelmektedir. Babası Dmitriy Filippoviç Bukoltov, askerî hizmet veren imtiyazlı, soylu toprak sınıfına dahil biriydi. I. Petro'nun ölümünden sonra Petro taraftarlarına yapılan baskıdan dolayı politik maksatlı olarak Bukoltov soy ismi yerine Buhgolts tercih edilmeye başlandı. 'Moskova Dvoryanları' unvanıyla biliniyorlardı. Dmitriy Filippoviç Bukoltov'un Brovitsina Darya Dementevna ile yaptığı evlilikten Avraam ve İvan adlı iki çocuğu oldu. Bunlardan İvan Dmitrieviç Buhgolts, 1672'de Moskova'da doğdu. Buhgolts'un Moskova yakınlarındaki Preobrajenskiy köyünde çocukluğunun geçmesi, yaşamına çok büyük etki etti. Çünkü Çar Aleksey Mihayloviç'in (1645-1676) yazlık ikametgâhi bu bölgedeydi. Çar'ın oğlu Petro'nun Kremlin'den yedi mil uzakta bulunan bu bölgede inşa ettiği duvarlar, kuleler ve siperler ile burası resmen bir oyun kalesine dönüşmüştü. Petro, savaş oyunlarını severdi. Eğlenceli olduğu için buraya sürekli ekipman ve insan talep ediyordu. Bu oyunlar sayesinde hem kendisi hem de orada bulunanlar askerî beceri kazanıyordu. Zamanla bu yer, kolordu için personel tedarik etmeye başlayan bir okul hâline geldi. Bu bölgede yaşayan ve Petro'nun oyunları ile askerlik hayatına adım atan Buhgolts, sonraları Semenov Alayı'na atandı. Belirli bir süre geçtikten sonra Buhgolts, 8 Mart 1689 tarihinde Preobrajenskiy Alayı'na girdi. Buhgolts, bu alayda kendini sadece askerî yönden geliştirmekle kalmadı aynı zamanda bir memur olarak da Çarlık Rusya'ya nasıl hizmet edileceği konusunda gerekli disiplini ve tecrübeyi edindi. Narva yakınlarındaki en sert ve kanlı savaşlarda Petro'nun yanında görev yaptı. 1700 yılında Preobrajenskiy Alayı Yaşam Muhafızları kısmına alındı ve burada subay rütbesine terfi ettirildi. Noteburg şehrine yapılan İsveç taarruzunu bastıran alayın içinde başarılı bir şekilde görev yapması sebebiyle burada gösterdiği başarısına istinaden Petro, Schlisselburg Kalesi'ne yönetici olarak Buhgolts'u atadı. Narva'da İsveç'in Rus kuvvetlerini mağlup ettiği savaşta ayakta kalan birlikler arasındaydı (Yevseyev, 1986, s. 3). Yarkend'e düzenlenen seferi yönettikten sonra Sibiry'a'ya, ardından Çin'e görevlendirildi. 1731 yılında Selenginsk Kalesi'nin yöneticiliğine atandı ve hastalanarak görevden alındığı 1740 yılına kadar orada görev yaptı ve 1741 yılında öldü (Red. Polovtsov, 1908, s. 565).

s. 9), Yamışevsk Gölü'nde ve başka bazı noktalarda kaleler inşa ederek Yarkend'e kadar gitmesini istedi (Miller, 2005, s. 481).

Sibir bölgesindeki varlıklarını sağlamlaştırmaya özen gösteren Petro'nun Güney Sibiry'a da altın araştırmaya ve Asya ülkeleri ile ticari ilişkiler kurmaya özen gösterdiği için İsveç filosuyla savaşmak üzere denize açılmasından önce 22 Mayıs 1714'te, Yarkend seferi ile ilgili yayınladığı ukazda (Lizunov&Solovyöv, 2016, s. 11), Buhgolts'a ve askerlere verilen emirler dikkate şayandır:

1. Tobolsk'a giderek bölge valisinden kendi birliklerinize ek olarak 1.500 kişi daha alın. Sonrasında şehir yapmaya karar verilen Yamışevsk Gölü'ne kadar gidin. Oraya vardığınızda yanınızda bulunan askerlerin önümüzdeki bahara kadar hayatta kalabilmeleri amacıyla kışlık malzemeler hazırlayın. Hazırlıklar yapıldıktan sonra mümkün olan en kısa vakitte Yarkend'e gitmek için yola koyulun.
2. Yamışevsk'den Yarkend'e gitmek oldukça güç olacak. Bu yüzden müsait yerlerde durmak sizlerin lehine olacaktır. Erzak yardımının ve iletişimin kesilmemesi amacıyla ormanların ve ırmakların yanlarına palankalar kurun. Bu palankaların aralarındaki mesafenin beş günden ya da bir haftadan fazla olmamasına dikkat edin. Palankalarda kalması için birkaç kişiyi seçin.
3. Yarkend'e vardığınızda Tanrı'nın yardımıyla orayı zapt edebilirsiniz nehir boyunca yerli halkın altın çıkardığı yerleri kontrol edin.
4. Daha sonra nehrin ağzının nereye vardığını öğrenmeye gayret edin.
5. Valinin tavsiyelerine dikkat ederek İsveçlilerin arasından mühendislikte, topçulukta maharetli olan ve maden yatağından anlayan birkaç kişi seçin.
6. Görev sırasında iyi ve şerefli bir insan olmaya çalışmak kendi lehinize olacaktır (Polnoe Sobranie Zakonov Rossiyskoy İmperii, Tom V, No: 2811, s. 106).

Böylelikle Buhgolts'a, silah arkadaşlarına ve taburuna seferin gayesi net olarak belirtildi. Bu sefer, Rusya için sadece ekonomik değil siyasi bir öneme de sahipti. Petro, ileri görüşlülüğü sayesinde bu görevde ne tür zorluklarla karşılaşılacağını farkında olduğu için 1709 yılında Rusların İsveçlilerle yaptığı meşhur savaşta Poltova yakınlarında yakalanan mühendis-subay Kalandar ile gemi mühendisi, nalbant, topçu, denizci ve pek çok madenciyi de bu sefer ekibine dahil etti (Çernih, 2004, s. 10).

Ukazın yayımlandığı aynı gün Buhgolts, bölgeye çağrıldı. Onun emrine maden arama işlerinde kullanacağı mühendisler ve o işi yapanları koruması amacıyla silahlı, askerî birlikler verildi. Seferin başlaması için teklif veren Gagarin, seferin üst yönetimine tayin edildi ve kendisine Buhgolts'un istediklerini temin etmesi için gerekli uyarılar yapıldı. Amacı seferin tek komutanı olmak olan Gagarin, Buhgolts'un göreve atanmasından dolayı hayal kırıklığı yaşadı (Vibe, 2016, s. 20). Buhgolts, kendisine verilen emirler hakkında konuşmak ve yapılacak olan

seferi daha iyi planlamak için birkaç görüşme yapmak amacıyla 1714 Haziran'ı başında Preobrejenskiy Alayı'nın çavuşları, bir grup asker ve yedi memur ile birlikte Moskova'ya gitti. Bunlar arasında asistanı Binbaşı I. L. Velyaminov-Zernov ve Teğmen Kalander de bulunuyordu. Moskova görüşmeleri bittikten sonra gelecekteki ekibin omurgasını oluşturan bu kişilerle Buhgolts, sefer için gerekli alayları oluşturmak amacıyla Tobolsk'a geçti. Buhgolts, bölgeye vardığında Sibiryaya genelinde dahi düzenli ordu birlikleri olmadığını gördü. Bu sebeple sefer için yedi ay sürecek çalışmalara başladı. Alayların teşekkülü, alaya asker alımı, eğitim ve teçhizat gibi tüm hazırlıklar ciddiyetle yapıldı. Buhgolts tüm bu hazırlıklarla uğraşırken Sibiryaya Genel Valisi Gagarin de almış olduğu kararla Sibiryaya şehirlerinin komutanlarına, Tobolsk'a demirci ve ormancı göndermeleri için emir verdi. Bu noktada Buhgolts'un Gagarin'in yaptığı hazırlıklardan memnun olmadığını belirtmeliyiz. Buhgolts'un bu memnuniyetsizliği, St. Petersburg'a gönderdiği raporlarda görülmektedir. Raporda Sibiryaya yönetiminin genel olarak sefer hazırlığı hususunda yetersiz olduğu, hazırlanan ordunun kısa sürede verilen eğitimlere rağmen böyle önemli bir görevin yerine getirilmesi için tamamen uygun olmadığı ifade edilmektedir (Yevseyev, 1974).

Rus tarihçi Mamsik, Gagarin-Buhgolts gerginliğinin sebebini Vali'nin Buhgolts'u sevmemesine ve ileride Sibiryaya yönetiminde kendisine rakip olabileceğini düşünmesine bağlar. Bu amaçla düzenlenen seferin başarısız olması için çabaladığını belirtir (Mamsik, 2013, s. 21). Gagarin ve Buhgolts arasında temel olarak bir anlaşmazlık mevcuttu. Lakin bu anlaşmazlıktan ötürü Gagarin'in seferin başarısızlığını istemesini düşünmek bir yanılığa neden olabilir. Zira Gagarin'in hayatının nasıl seyredeceği de bu seferin sonucuna göre değişecekti. Seferin başarılı olması seferin düzenlenmesini isteyen Gagarin'e büyük fırsatlar verebilir; tersi durumda ise gözden düşebilirdi. Bu yüzden Gagarin'in seferin başarısız olması için elinden geleni yaptığı görüşü tartışmaya açılabilir.

Buhgolts, Tobolsk'a vardığında sefer teçhizatının hazırlanması için bir çalışma başlattı. Çünkü Çar'ın gönderdiği bazı talimatları yerine getirme hususunda Gagarin'in eli ağırdı. Sefer için gerekli silah, mühimmat, üniforma, erzak ve gemi malzemeleri henüz temin edilmemişti. Buhgolts, bunun üzerine Çar'ı şöyle bilgilendirdi: "Hükümdarım, Tobolsk'a vardığımda hazır olan askerî malzemeler şunlardı: Kürek, çapa, balta, burgu, oyma kalem, kazma,... Lakin ne top ne at arabası ne fişek kasası ne üniformalı asker ne teçhizat tamdı. Hiçbir şeyden haberi olmayan sayın Vali'nin Yarkend civarında bulunan altının yeri hakkında da doğru bilgi vereceğine emin değilim" (Çernih, 2004, s. 10).

Petro'nun yazılı ve kesin emirlerine rağmen teçhizat hazırlığı, yavaş yavaş ve büyük zorluklarla devam ediyordu. 1715 yılının yaz aylarında artık sefere çıkacak alaylar kesin olarak oluşturuldu: St. Petersburg, Moskova ve Dragon Alayları

(Muratova, 2013, s. 227)³. Buhgolts'un emrinde bulunan askerlerin sayısı 2.795 idi. Bu sayı üst rütbelilerle 3.000'e ulaşıyordu (Yevseyev, 1974). 1715 yılının Temmuz ayında Tobolsk'tan harekete geçildi ve 30 sandal ile 27 adet büyük kayık suya indirildi. Tara'da hazırlanan bir at sürüsü de Buhgolts'un askerlerini bekliyordu. Askerler, atlarını eyerledi ve yola koyuldu. Bu hazırlıkların yanı sıra kervan, beklenmedik bir Cungar saldırısından korunmak için erzak, mühimmat ve diğer eşyalarla donatıldı (Miller, 2005, s. 483). Oldukça ağır ilerleyen ordu, yolculuk esnasında Cungarlarla karşılaşmadı ve palankanın yapımı için hiç durmadan Om Nehri ağzına geldi. Sonrasında 1 Ekim 1715 tarihinde Petro'nun kıyılarında kale yapılmasını emrettiği Yamişevsk Gölü'ne gelindi⁴. Küçük bir derenin yakınlığında yüklerini boşalttıktan sonra seferin bütün erleri, savunma için palanka inşa etmeye koyuldu. Askerler odun ihtiyacını orman olmamasından dolayı zorlukla karşıladı. Kış gelmeden kale yapımının bitmesi için mühendis Teğmen Kalander'in planına riayet edildi ve Buhgolts'un önderliğinde bu yapı hızlıca tamamlandı (Miller, 2005, s. 484).

Bir dizi dövülmüş kazık ve üç burç ile kuvvetlendirilen ve etrafına hendek kazılan bu kalede iki büyük depo yapılmıştı. Nehrin ağzına yakın konumdaki çayırda memurlar ile askerler için ev ve kışla yapımına başlandı. 26 Aralık 1715'te Buhgolts, Petro'ya bir yazı göndererek Yamişevsk Kalesi'nde bir garnizon oluşturmak için takviye yapılmasını istedi ve baharda diğer kaleleri inşa etmek amacıyla yola devam etmek için izin talep etti. Ayrıca Cungar ve Kazak saldırılarına karşı savunma yapılması gerektiğini kaydetti (Lizunov&Solovyöv, 2016, s. 13). 29 Aralık 1715 tarihinde bölgedeki tafsilatlı araştırmalar neticesinde Buhgolts, yeni bir mektupla şu bilgiyi verdi:

Cungar Kontayşesi'ne, burada bir kale yapılsa da Rusların amacının onlarla barış içerisinde yaşamak olduğuna dair haberler gönderilmesi gerekmektedir. Ayrıca gerçekçi olmak gerekiyorsa biz Yarkend'e kadar ulaşamayız. Çünkü Kontayşe'nin emrinde 60.000 kişilik bir ordu var. Benim emrimde olan asker sayısı ise 2.356 kişiye kadar düştü (Yevseyev, 1974).

Buhgolts, Yamişevsk Kalesi'nin henüz inşa dönemindeyken elindeki orduyla bu görevi tamamlamanın imkânsız olduğunu fark etti. Ancak kendisine geri dönülmesi hususunda bir talimat gelmediği için hazırlıklara devam edildi. 1716 yılının başlarında kışı geçirmek amacıyla hazırlıklar yapılırken durumdan

³ Miller, Yarkend seferinde görev alacak alay sayısı ve alaydaki askerlerin eğitiminin Sibir'de verilmesi konularına Gagarin'in yoğunlaştığını belirtir (bk. Miller, 2005, s. 474).

⁴ Miller bu gölü çok iyi tasvir etmişti. Onun anlatımlarına göre bu göl, dikdörtgen şeklindeydi. Çevresi dokuz mil olup İrtiş Nehri'nden altı mil uzaklıktaydı. Çok derin değildi. Bu göl, bol miktarda tuz içermekteydi. Tuz, suyun yüzeyine taşmazdı. Gölün içine ahşaptan bir şey koyulsa etrafını tuz kaplardı (Miller, 2005, s. 483).

rahatsız olan ve bölgeye yabancı askerlerden 260'ı ordudan kaçtı. Buhgolts, yaşanan bu durum hakkında Petro'ya bir mektup yazdı ve kendilerine hem memur hem de asker takviyesinin zarurî olduğunu belirtti. Hollanda'da seferi ilgi ile takip eden Petro, Gagarin'e şahsen Buhgolts'a yardım götürmesi hususunda emir verdi ve sefere devam edilmesi için gerekli önlemlerin alınmasını istedi (Yevseyev, 1974).

Cungar Saldırıları

Ruslar için bu seferi olumsuzlukla neticelendirecek en büyük etken ne iklim ne de ulaşım idi. Buhgolts'un yazışmalarında bahsettiği Cungarlar, Rusları tedirgin ediyordu. Zira artık Cungarların topraklarına girilmişti ve buradan onlar için çok önemli olan Yarkend'e varmak için hazırlık yapıyorlardı. Cungarların henüz bu dönemde Rusların Yarkend'e dair planlarından haberi yoktu. Lakin Rus hareketliliğinden dolayı Cungar Kontayşesi Tsevan-Rabdan (1697-1727), Yamışevsk Kalesi'nin kimin tarafından ve hangi amaçla yapıldığını öğrenmek için temsilcilerini Buhgolts'a gönderdi. Çünkü Cungar Hanı, bu hareketliliği Rus hükümetinin onaylamadığını düşünüyor, bu yüzden de bu durumu Sibiry Valisi Gagarin'in izinsiz bir eylemi olarak görüyordu. Buhgolts, Tsevan-Rabdan tarafından kaleye gönderilen görevlileri ağırladıktan sonra Teğmen Trubnikov'u Cungar hanına gitmesi için görevlendirdi. Buhgolts tarafından kaleme alınan ve Trubnikov'a verilen mektupta Rusların Cungarya'da fetih peşinde koşmadığı, buradaki hareketliliğin ve kale yapımının sadece maden arayışıyla ilgili olduğu belirtildi (Mamsik, 2013, s. 22)⁵. Ancak Trubnikov'un elli kişilik konvoyu, Tsevan-Rabdan'ın karargâhına giderken Kazak baskınına uğradı ve bu mektup yerine ulaştırılamadı. Bunun üzerine Ruslardan bir cevap alamayan Tsevan-Rabdan, Tseren-Donduk komutasındaki 10.000 kişilik orduyu Yamışevsk Kalesi'ne gönderdi. 9 Şubat 1716 gecesi, Rus muhafızlarını öldüren Cungarlar kaleye başarılı akınlar yaptı ancak kaleyi ele geçiremedi. Bu esnada kalede çok zor durumda olunmasına rağmen toplantılar yapılıyor ve Cungarlara karşı savunmaya devam etme kararı alınıyordu. Ardından Buhgolts, asker takviyesi istediği mektubu Tobolsk'a götürmesi için habercilerin yola çıkmasını emretti. Fakat Cungarlar, habercileri ve Tomsk'tan Buhgolts'a gönderilen yiyecek kervanlarını ele geçirdi (Yevseyev, 1974).

⁵ Miller ise yeni yapılan kalede bütün kışı güvenli bir şekilde geçiren Rusların yanına Tobolsk'tan eve dönen ve yolda Kırgız saldırısına uğrayan Cungar Hanı'nın elçilerinin uğradığını söylemiş; bu heyetin birkaç gün boyunca kalede kaldığını, yakındaki Cungar uluslarından başka atlar ve develer almayı beklediklerini ve bu ülkenin kendilerine ait olduğunu söyleyerek kale inşasına şaşırıldıklarını belirtmiştir. Ayrıca bu heyetin Buhgolts'a Han'ın şüphelerini gidermesi ve Rusların bu eylemlerini açıklaması amacıyla Kontayşe'ye bir elçi göndermesini önermişlerdir (Miller, 2005, s. 484).

Bitmek bilmeyen Cungar saldırısı, Buhgolts ve emrindekilerin on iki saat süren mücadelesinin ardından durdurulabildi. Cungar ordusu, kaleden uzaklaşmaya başladı. Ancak, bu kez de başka sorunlar ortaya çıktı. Tobolsk'tan Yamışevsk Kalesi'nde bulunanlar için gönderilen erzak kervanının ele geçirilmesi, kalede mahsur kalanların aç kalmasına neden oldu. O sırada yurtdışında bulunan Petro'nun verdiği bütün talimatlara rağmen Gagarin, kalenin kahraman muhafızlarını destekleyecek başka bir yardımda bulunmadı. Devletin birçok mühim meselesine rağmen bu seferle oldukça ilgilenen Petro, endişe verici mektubunda seferin başarısızlığını hassasiyetle takip ettiğini yazdı. Öfkeli Çar, *İngermanland* gemisinden Sibiry Valisi'ne yazdığı mektupta emirlere uyulması konusunda şunları söyler: "... Petersburg'dan ayrılırken size sadece kararnamede geçen maddeleri yerine getirmeyi değil Buhgolts'un bizim onayladığımız tüm isteklerini yapmanız hususunda da kati emir vermiştik. I. Petro" (Çernıh, 2004, s. 11).

Kaleden uzaklaşmasına rağmen bölgeden uzaklaşmayan Tseren-Donduk, Buhgolts'a 21 Şubat 1716 tarihinde bir mektup göndererek buralara daha önceden de Rus halkının geldiğini ve seyahatlerde bulunduğunu ancak bu zamana kadar şehir kurulmadığını belirtir. Kendisine verilen emirden dolayı Rusların kurduğu şehrin etrafında bir daire çizeceğini ve onların hiçbir yere gitmesine izin vermeyeceğini belirtir. Mevsimler değişse bile burada kalacağından ve onlara karşı mücadele edeceğinden bahseder. Yine Rusların yiyecekleri biteceği için aç kalacağını ve bu durumun onları zorlayacağını söyler. Ardından da ne olursa olsun bu şehri almadan gitmeyeceğini belirtir. Ayrıca mektubunda Rusların savaşı sonlandırmak ve oradan ayrılmak gibi bir niyetleri varsa kendileriyle pazarlık ederek bölgeyi terk etmeleri gerektiğini belirtir. Buhgolts ise Tseren-Donduk'a yalnızca bu kalenin yapımının değil, aynı zamanda İrtiş'te İmparatorluk kararnamesiyle inşa edeceği diğer kaleler sayesinde aralarındaki dostluğun ve ticaretin artacağını söyler. Bu savaşın gereksiz olduğu ve Rusların amacının Cungarlarla savaşmak olmadığını belirtir. Ayrıca Cungarların kaleye daha fazla yaklaşmalarını gerektiğini de sözlerine ekler (Miller, 2005, s. 486).

Buhgolts'un içinde bulunduğu durumu bilen Sibiry Valisi Gagarin; Tobolsk, Tara ve Tomsk'tan topladığı 700 kişiden oluşan birliği Yamışevsk'e gönderdi. Gagarin, Buhgolts'a teslim edilmesi için hazırlanan erzak taşıyan ve bir komutan, bir teğmen ile belirli sayıda askerin bulunduğu birliğe yirmi bin ruble verdi. Bunun yanı sıra bu zamana kadar bu bölgelere hiç gitmemiş olan Avrupalı seyyahlardan daha ileriye gitmek ve bölge hakkındaki bilinmeyenleri öğrenmek isteyen birkaç İsveçli de hazırlanan bu birliğin içinde yer alıyordu. Hazırlıkların bitmesiyle yolculuğa çıkıldı. Ancak işler, beklendiği gibi sonuçlanmadı ve birlik ellerindeki mallarla birlikte Cungarların eline düştü (Miller, 2005, s. 487).

Beklenen yardımın ulaşmaması, Cungarların kaleye yaptığı akınların şiddetinin daha fazla hissedilmesine neden oldu. Yamışevsk Kalesi, Nisan ayına kadar

muhasara altında kaldı. Bu süre içinde bir yandan Cungar saldırıları püskürtülmeye çalışılsa da kalede hızla yayılmaya başlayan bulaşıcı bir mikrop, askerlerin ölümüne neden oldu. Yamişevsk Kalesi'nde bulunan yaklaşık 2.300 kişi hastalıktan veya açlıktan can verdi (Çernih, 2004, s. 11). Cungar ablukasının üçüncü ayını bitirirken Buhgolts'un emrinde sadece 700 kişi kalmıştı. Cungarların kaleye çıkan yolları tutması sebebiyle Tobolsk'tan herhangi bir yardım veya yiyecek kaynağı gelmedi. Hâl böyle olunca kalede kalmaya devam etmenin imkânsız olduğu düşünölmeye başlandı (Rudakov, 1891, s. 120). Askerî kurulda gerçekleşen toplantılar neticesinde kaleden çekilme kararı alındı ve Buhgolts artık bu kararı uygulamaktan başka çaresi kalmadığını askerleriyle paylaştı (Vibe, 2016, s. 19). Tüm erzaklar gemilere taşındıktan sonra İrtiş Nehri ağzında kalan yol izlenerek İrtiş'e doğudan akan Omi Nehri ağzına kadar varıldı (Mamsik, 2013, s. 22).

Omi Nehri'ne gelindiği zaman, tarihler 4-5 Mayıs'ı gösteriyordu. Burada yapılan kısa bir keşiften sonra Buhgolts, buranın Kazak stepleri, Batı Türkistan ve Doğu Türkistan bölgelerine yakınlığından dolayı stratejik önemini derhal kavradı. Tabii ki Buhgolts, XVII. yüzyılın başlarında üzerinde henüz düşünölen Türkistan siyasetinden de haberdardı. Buna bağlı olarak Çarlığın niyetini iyi okuyordu. Bölgede bir kale oluşturmak ve bu noktanın stratejik önemine binaen, burayı Batı Sibirya'nın güneyindeki göçebelerin saldırılarına karşı korumak Buhgolts'un düşünceleri arasındaydı. Ayrıca bölgedeki steplerin canlanması, ticaretin daha iyi seviyelere ulaşması ve ileride bölgeye yapılacak seferler için merkez edinilmesi de amaçlarındandı. Bu düşüncelerle Omsk Kalesi'nin inşasını yapabilmek için hem izin almak hem de takviye istemek amacıyla Gagarin'e bir mektup gönderdi. Gagarin'in gelen mektubu incelemesinin üzerinden zaman geçmeden Omi Nehri ağzında kale yapılması için bir kararname çıkartıldı ve 1.300 kişi yardım için bölgeye gönderildi. Bu kalenin yapımı da yine Yamişevsk Kalesi'nin yapımındaki gibi topçu Teğmen Kalander yönetiminde yapıldı (Miller, 2005, s. 489) ve bahsi geçen bölgede kalenin temeli atıldı⁶. Burada güçlendirilmiş bir

⁶ Aslına bakılırsa bölgede bir kale kurulması teklifi, çok daha önceleri Çar Mihail Fedoroviç Romanov'a yapılmıştı. Güney Sibirya'da baskılardan kurtulmak için Omi Nehri'nin ağzında bir kale inşa etme gereği ortaya çıkmıştı. Bölge valiliklerinin 7 Nisan 1628 tarihli yazısında Romanov övüldükten sonra bölge insanlarını korumak, ticareti geliştirmek ve halkın devlete bağlılığını sağlamak amacıyla Rus ileri hareketinin İrtiş dolaylarında devam edebilmesinin gerekliliği üzerinde durulmuştu. Bu otoriteyi sağlamak için de bölgede bir kale kurulması zarurîydi. Bunun üzerine 31 Ağustos 1628'de Omi Nehri'nin ağzında bir kalenin yapılması için bir kararname çıkartıldı. Buna göre İrtiş boyunca Tara kentinden Omi Nehri'nin ağzına kadar olan yerin güzel ve hoş olduğundan bahsedilmiş ve de ormanların çok yakın olduğu bu bölgede bir kale yapılması gerektiği söylenmiştir. Bu karara rağmen o dönemde bahsi geçen bölgede kale yapılmamıştır (bk. Yevseyev, 1966).

askerî kamp kuruldu (Yevseyev, 1966). Sonbaharda kalenin inşasıyla ilgili ana çalışmalar tamamlandı ve kaleye *Omsk* adı verildi (Yevseyev, 1974).

Bu askerî kalenin tahkimatı, içeriden kazıklı yapılmış engellerden oluşuyordu. Dış tarafı ise toprakla ve setlerle çevriliydi. Kaleyi güçlendirme çalışmaları, yıllarca devam etti. Buraya köprü, erzak dükkânları, kilise, tahıl ambarı, silah deposu, barut mahzeni, kışlalar, revirler ve askerî hapishaneler inşa edildi. Daha sonra ise küçük burjuvalara özgü evler yapıldı (Çernih, 2004, s. 11).

Yamışevsk Kalesi'nin kuşatılması ve sonrasında Omsk Kalesi'nin yapılması, Çarlık Rusya ve Cungar ilişkilerini gerdi. Buhgolts'un Yamışevsk Kalesi'nde uğradığı hezimete rağmen Omsk gibi stratejik bir noktada sayıca az olması ve Cungarları umursamayarak bir kale inşa etmesi karışıklığa neden oldu. Yamışevsk Kalesi'nde Rusları yenen Cungarlar, Çarlık Rusya ile daha fazla savaşa girmek istemiyordu. Cungarların bu dönemde hem Çin ile hem de Kazaklarla mücadele halinde olması, Cungarların üçüncü bir cephe açarak Ruslarla mücadele etmek istememesinin nedenleri arasında gösterilebilir. Bu esnada Cungar baskısından dolayı Kazaklar, Rusya ile barış halinde yaşamak istediğini ve bu yüzden Cungarlarla yapılacak herhangi bir savaşta Rusların yanında olacaklarının teminatını verdi. Rusların bölgede otorite olarak görülmesinin ve Kazak steplerinde gerçekleşen tüm bu olayların yakınında olmasının en önemli nedeni, stratejik mevkilere yapılan kalelerle Rusların varlığının bölgede eskisinden çok hissedilmesi idi. Omi üzerinde yapılan Omsk Kalesi, Yukarı İrtiş'in daha da geliştirilmesi için planların uygulanmasında en önemli nokta hâline geldi. Omsk Kalesi'nin yapımından hoşnut olan Gagarin, Petro'ya yazdığı raporda hem Omsk Kalesi'nin kuruluşundan hem de kendilerinden yardım isteyen Kazaklardan bahsetti. Yarkend'e düzenlenen bu seferin devam etmesi için Petro'dan destek istedi ve Cungar Hanı'na bir mektup gönderilmesini talep etti. Bunun üzerine Petro, Cungar Hanı'na 18 Aralık 1716'da bir mektup gönderdi. İrtiş hattında şehir kurmak amacıyla gerekli olan gümüşü, bakırı ve altını bulmak için bölgede olduğunu, bu yüzden Han'ın jeolojik aramaya ve şehirlerin inşasına engel olmamasını istedi (Yevseyev, 1974).

Petro'nun mektubuyla Cungarlar ile olan münasebetin hemen normale dönmesi beklenemezdi. Gagarin'in seferin devam etmesi hususundaki ısrarına rağmen Petro, başarısız olan seferin sonuçlarını daha iyi anlayabilmek amacıyla Buhgolts'u St. Petersburg'a çağırıldı. Bunun üzerine Buhgolts, 22 Aralık 1716'da garnizonu, yardımcısı Binbaşı I. L. Velyaminov-Zernov'a devretti ve 24 Aralık'ta Omsk'u terk ederek St. Petersburg'a gitti. 1719 Ocak'ında Senato'da Yarkend seferinin sonuçları hakkında bilgi veren Buhgolts, Cungarların "*Omsk kalesinin ağzını basması*" ihtimalinden dolayı oradaki kalenin desteklenmesini istedi. Ayrıca bu bölgelerde yeni kalelerin yapılması kadar hâlihazırda bulunan kalelerin de güçlendirilmesinin son derece mühim olduğunu belirtti. Sefere ilişkin raporun tatmin edici olmasına rağmen İrtiş Muhafızı Binbaşı Likarev, Gagarin'in

soruşturulması için malzeme toplanmasını ve Yamışevsk Kalesi'nin düşmesinin nedenlerinin izahının yapılmasını istedi. Soruşturma devam ederken Likharev, Yarkend seferine katılanlarla konuştu, onlara pek çok soru sordu ve Buhgolts ile alakalı olumsuz bir görüşe rastlamadı. Yapılan tahkikatın bitmesinin ardından komisyon, Buhgolts'un 'seferin başarısızlığına bir etkisinin olmadığı' kanısına vardı (Yevseyev, 1974).

Buhgolts'un soruşturmasının devam ettiği yıllarda Sibiry Valisi Gagarin de valiliği dönemlerinde sahtekârlık ve yolsuzluk yaptığına ilişkin suçlamalardan ötürü 1717 yılında St. Petersburg'a çağırıldı. Yapılan bu soruşturma, 1721 yılına kadar devam etti ve Gagarin'in büyük bir hırsızlığa dahil olduğu ortaya çıktı. Bu suçlardan sonra Buhgolts'un komutanlığını yaptığı Yarkend seferinin başarısızlığı da Gagarin'e mal edildi. Bundan dolayı cezaya çarptırıldı ve Senato Meydanı'nda idam edildi (Miller, 2005, s. 495).

Sonuç

Sibiry'nın güney bölgeleriyle olan ilişkisi ve buradaki siyaseti, Çar Petro'nun yakın tanıdıklarından biri olan bölge valisi Matvey Petroviç Gagarin'in (1711-1719) faaliyetleriyle ilişkilidir. Onun yönetiminde sınır hattının örgütlenmesi ve İrtiş boyunca Rus tahkimatlarının temin edilmesi için pek çok çalışmalar yapıldı. Gagarin her ne kadar Sibiry'da kuracağı düzeni sağlamlaştırmak amacıyla Yarkend bölgesi üzerine bir sefer düzenlemeyi ve bölgede bulunan altınları ele geçirmeyi amaçlamış olsa da bunda başarılı olamadı. Amacına ulaşmamasına rağmen Rus mahfillerinde bu seferin pek çok faydalı olayın önünü açtığı söylenmektedir. Yarkend güzergâhında kurulan Yamışevsk Kalesi ile Cungar yenilgisine uğradıktan sonra dönüş yolunda kurulan Omsk Kalesi, başarısız olan bu seferin yararlı sonuçları olarak ortaya çıktı.

Aslına bakılırsa Omi Nehri'nin yanına bir kale inşa edilmesi, Rusların temel hedeflerinden değildi. Eğer Yarkend seferi farklı bir şekilde seyretseydi kale yapımı tamamen farklı bir zamanda ve farklı koşullar altında olabilirdi. Bu sebeple genel olarak başarısız görülen seferin sonunda Omsk Kalesi'nin inşa edilmesi, Ruslar açısından çok önemlidir zira henüz o tarihlerde Ruslar, Türkistan sahasına müdahale edememiş ancak Kazak steplerine göz koymuştur. Yapılan kalelerin bölgenin işgalini kolaylaştıracağı göz önünde bulundurulduğunda bu kalenin kurulması çok önemlidir. Cungar baskısından dolayı Rus birlikleri geri çekilmek zorunda kalsa da aynı yıl, yeni bir keşif grubu kaleyi restore ederek güçlendirdi ve güçlü bir garnizon oluşturdu. Ertesi yıl ise Semipalatinsk ve Ust-Kamenogorsk kaleleri kuruldu ve Yamışevsk Kalesi ile Omsk Kalesi İrtiş boyunca tahkimat zincirine dahil edildi. Sibiry ve Cungarya arasında kesin bir sınır oluşturan İrtiş Nehri üzerinde birkaç kalenin inşa edilmesinden sonra İrtiş-Orenburg hattının kesintisiz bir şekilde Rus egemenliğine gireceği dönem başlamış oluyordu. Bu hattın Rusların eline geçmesiyle Türkistan'a ve

Hindistan'a açılan kapı konumundaki Kazak toprakları kuşatma altına alındı. Kalelerin inşası, Sibirya'da düzenli askerî birliklerin kurulmasını da sağladı. Böylece Rusların bölgede bulundurduğu asker sayısında ciddi artış gözlemlendi. Bölgeye inşa edilen kaleler, yerel topluluklar arasındaki anlaşmazlıkları durdurdu ve Barabinsk bozkırında tarımsal açıdan yeni yerleşim yerleri yapıldı. Yine Ruslar, farklı ülkeler ve bölgeler hakkında pek çok yeni bilgi edindi. Elde edilen bu bilgiler; coğrafi, iktisadi ve sosyal açıdan Rusların Türkistan siyasetine etki etti.

Kaynakça

- Adilov, J. (2014). Ekspeditsiya Aleksandra Bekoviça-Çerkasskogo v Sredniyu Aziyu: İstoriografiçeskaya Dinamika. *Ozbekiston Tarihi Jurnalı*, 4, 47-61.
- Atlasi, H. (1993). *Sibir Tarihi (Tarihi)*. Kazan: Tataristan Kitap Neşriyatı.
- Baumann, R. F. (2002). Rusya'nın Türk Bölgelerinde Yayılması (N. Uslu, Çev.). H. C. Güzel, K. Çiçek vd., (Ed.). *Türkler içinde* (C. 18, ss. 577-586). Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- Çernih, S. E. (2004). *Naçalo Polojila Krepost Sbornik Oçerkov Statey*, Ust-Kamenegorsk: Upravlenie Arhivami Vostočno-Kazahstanskoy Oblasti Gosudarstvennyy Arhiv Vostočno-Kazahstanskoy Oblasti.
- Doğan, O. (2004). Çarlık Rusya'sının Türkistan (Orta Asya) Siyaseti İle İlgili Önemli Bir Belge. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (11), 287-302.
- İz Zapiski o Poedkakh Knyazyaya Aleksandra Bekoviça-Çerkasskogo k Vostočnomu Beregu Kaspiyskogo Morya i Suhoputnoy Ekspeditsii Ego v Hivu. *Russko-Turkmenskiye Otnoşeniya v XVIII-XIX vv.* (25), 1717. 14 Mayıs 2019 tarihinde https://web.archive.org/web/20080421154039/http://www.vostlit.info:80/Texts/Dokumenty/M.Asien/XIX/Russ_turkmen/21-40/25.htm adresinden erişildi.
- Karamzin, N. (1843). *İstoriya Gosudarstva Rossiyskogo*, IX. Sanktpeterburg: İzdanie İ. Eynerlinga.
- Koç, D. (2017). Buhara Hanlığı'na Gelen Rus Diplomat ve Askerler. *Türk Dünyası Araştırmaları*, 115(227), 61-90.
- Kontev, A. V. (2016). Perviy Sibirskiy Gubernator M. P. Gagarin i Osnovanie Russkoy Kreposti na Reke Om. *Vestnik Tyumenskogo Gosudarstvennogo Universitete*, 2(4), 140-148.
- Kurat, A. N. (1965). Rus Hâkimiyeti Altında İdil-Ural Ülkesi (Eski Kazan Hanlığı ve Başkurt İli) (XIX. Yüzyıla Kadar). *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi*, XXIII(3-4), 91-126.
- Levşin, A. (1832). *Opisanie Kirgiz-Kazaçih Ord i Stepey* (2. Kısım). S. Peterburg: Tip. Karla Kraiya.
- Lizunov, V. V. ve Solovyöv A. A. (2016). Ob İstorii Osnovaniya Yamiçeva Kak Predçestvennika Omska. *Natsionalnie Prioriteti Rossii*, 2(20), 4-26.
- Mamsik, T. S. (2013). Ekspeditsiya İ. B. Buholtsa i «Vostanie» İçimskih Krestyan 1714 g. *Gumanitarnie Nauki v Sibiri*, (2), 20-24.

- Miller, G. F. (2005). *İstoriya Sibiri* (C. III). Moskva: Vostochnaya Literatura.
- Muratova, S. R. (2013). Rol Sibirskih Gubernatorov v Upravlenii Pogranichnimi Delami v XVIII. v. *Vestnik Universiteta*, (11), 226-229.
- Özkan, M. (2018). Bekoviç Gibi Kaybetmek: Aleksandr Bekoviç Çerkasskiy'in 1717 Hive Seferi. *Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 5(1), 93-111.
- Pamyatniki Sibirskoy İstorii XVIII. Veka*. (1885). Kniga Vtoraya 1713-1724, Tipografiya Ministerstva Vnutrennih Del. St. Petersburg.
- Polnoe Sobranie Zakonov Rossiyskoy İmperii*, V(2811), 105-106.
- Polovtsov, A. A. (Ed.) (1908). Buhgolts, İvan Dmitrieviç. *Ruskiy Biografiçeskiy Slovar* içinde (C. 3, ss. 564-565). St. Petersburg: Sankt-Peterburgskim Imperatorskim Russkim İstoriçeskim Obşestvom Pod Nablyudeniyem Ego Predsedatelya.
- Rudakov, V. E. (1981). Buhgolts, İvan. *Entsiklopediçeskiy Slovar Brokgauza ve Efrona* içinde (C. 5, s. 120). St. Petersburg: Semenovskaya Tipolitografiya.
- Sela, R. (2013). Seventeenth-Century Russian Diplomatic Mission to Central Asia. N. S. Green, (Ed.), *Writing Travel in Central Asian History* içinde (ss. 69-88). Bloomington and Indianapolis: Indiana University Press.
- Ünal, F. (2010). *Rus Emperyalizmine Karşı Stepte Büyük Başkaldırı Sultan Kenesarı*. İstanbul: İlgü Kültür Sanat.
- Ünal, F. (2015). *XVIII. Yüzyıl Türk-Rus İlişkilerinde Neplüjev (İstanbul'dan Orenburg'a)*. Ankara: Gece Kitaplığı.
- Vasilyev, D. V. (2015). Stranitsa Aziatskoy Politiki Petra I: K İstorii Pohoda Bekoviça. *Çerkasskogo v Hivu. İzvestiya Samarskogo Nauçnogo Tsentra Rossiskoy Akademii Nauk*, 17(3), UDK 94 (47), 24-29.
- Veselovskiy, N. İ. (1891). İvan Daniloviç Hohlov. *Jurnal Ministerstva Naradnago Prosvişeniya, Çast CCLXXXIII* içinde (ss. 50-72). Yanvar, St. Petersburg: Tip. V. S. Balaşeve.
- Vibe, P. P. (2016). *Neobiknovenny Gorod ili Razmışleniya İstorika Nakanune 300-Letnego Yubileyaya Goroda o Roli Petra I i Ego Spodvijnikov v Osnovanii Omskoy Kreposti*. Ministerstvo Kulturu Omskoy Oblasti. Omsk: OGIK Muzeiy.
- Yetişgin, M. (2002). Rusların Türkmen Topraklarını İstilaları. *Türkler* içinde (C. 18, ss. 596-606). Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- Yevseyev, Y. (1966). İvan Buhgolts. Osnavatel Omska. *Molodoy Sibiryak* (27 Maya), (3). 2 Mayıs 2019 tarihinde <http://lib.omsk.ru/ip/evseev/node/158> adresinden erişildi.
- Yevseyev, Y. (1974). Ekspeditsiya İ. D. Buholtsa i Osnovanie Omskoy Kreposti. *Goroda Sibiri: (Ekonomika, Upravlenie i Kultura Gorodov Sibiri i Dosovetskiy Period): (Otdelnyy Ottisk)* içinde (ss. 47-59). Novosibirsk. 24 Nisan 2019 tarihinde <http://lib.omsk.ru/ip/evseev/node/175> adresinden erişildi.
- Yevseyev, Y. (1986). İvan Buholts: İstoriçeskiy Oçerk. *Beçerniy Omsk*, (29-31 Maya, 2-7 İyonya), (3). 18 Nisan 2019 tarihinde <http://lib.omsk.ru/ip/evseev/node/157> adresinden erişildi.